

**МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ДРУГІЙ
ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ЕВОЛЮЦІЇ В УМОВАХ НАРОСТАННЯ
ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ**

Протягом другої половини ХІХ – початку ХХ ст. землеробська техніка була матеріально-технічною основою всіх видів господарської діяльності українського селянства та поміщиків. Виробництво та використання сільськогосподарського реманенту мало в Україні багатовікову історію, довгий час посідало помітне місце в матеріальній культурі її сільського населення, а в досліджуваний період було однією з найважливіших галузей національного господарства.

В Харківській губернії на протязі пореформеного періоду відбувалось збільшення попиту на землеробський реманент, що приводило до збільшення кількості знарядь в селянських і поміщицьких господарствах та до покращення їх якості. Усі ці обставини підтверджують, що для сучасної української історичної науки аналітичне дослідження історії виробництва та використання в Україні, зокрема у Харківській губернії, землеробських знарядь і техніки у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. залишається досить актуальним і представляє значний науковий і практичний інтерес. Без вивчення загальноукраїнських та регіональних особливостей еволюції землеробського реманенту українців у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. неможливо зрозуміти в усій повноті, різноманітності та складності загальної історії державотворення України.

Землеробський реманент був важливим елементом матеріально-технічної бази сільського господарства Харківської губернії. Поступальний розвиток товарного виробництва в селянських і поміщицьких господарствах Харківської губернії, який став характерним для другої половини ХІХ – початку ХХ ст., пред'являв чимраз більший попит на землеробські знаряддя праці, особливо на вдосконалені. Так, уже в 1880–1890-х роках витрати на їх придбання і ремонт стали звичайними і постійними статтями видатку для селянських бюджетів. За даними 1907 р. у Харківській губернії плуги були у 44% опитаних селянських господарств, молотарки – у 21,6%, віялки – у 9,8%, сіялки – у 8,1%. Найкраще плугами були забезпечені господарства Охтирського, Сумського, Куп'янського та Старобільського повітів. Найгірше – в Зміївському та Ізюмському. У 1910 р. в сільському господарстві Харківської губернії використовувалося приблизно

839 тис. різноманітних сільськогосподарських знарядь та машин. Серед них селянам належало 769,0 тис. знарядь та машин або 91%, поміщикам належало 70 тис. знарядь та машин або 9%. Більшу частину цього реманенту складала знаряддя для розпушення ґрунту (56,0%) та для підняття ґрунту (34,3%). Рівень забезпеченості знаряддями підвищувався у напрямку з центральних та північних повітів до південних. При розподілі знарядь на 100 дес. ріллі простежується чітка закономірність: щільність розподілу знарядь підвищується з південного сходу на північний захід. Отже, щільність сільськогосподарських знарядь та машин на одиницю ріллі підвищувалась в районах з гіршим забезпеченням землею. Сільськогосподарські машини в ринкових умовах застосовувалися, головним чином, у великих поміщицьких господарствах.

Серед основних напрямків забезпечення селянських господарств необхідним землеробським реманентом були такі як саморобне виготовлення, замовлення сільському кустарю, придбання в вільному продажу, або через склади сільськогосподарських машин. В Харківській губернії також здійснювалося надання реманенту прокатними пунктами, різними добродійними організаціями, земськими касами, сільськими громадами тощо. Величезну роль в справі розповсюдження землеробського інвентарю відіграла ярмаркова торгівля.

Серед головних факторів, які сприяли поширенню вдосконалених видів землеробського реманенту серед селянських господарств Харківської губернії значно виділялося створення та розвиток системи кредитування. Поряд із кредитними закладами державного і кооперативного характеру кредитування селян з метою придбання ними землеробського спорядження в Харківській губернії також здійснювалося вже вказаними раніше різними добродійними організаціями, земськими касами, складами сільськогосподарських машин і прокатними пунктами, кустарно-промисловими музеями, сільськими громадами. Величезну роль в справі придбання селянами землеробського реманенту відігравав й індивідуальний лихварський кредит.

Досвід української та світової історії переконливо свідчить, що еволюція народної землеробської техніки та основні форми її виробництва та використання землеробами Харківської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. були важливою складовою ринкової трансформації українського суспільства, значно впливали на темпи розвитку державотворення України.